

‘Verschooninghe van de roomsche afgoderye’: de polemieck van Calvijn met nicodemieten, in het bijzonder met Coornhert / Mirjam van Veen. - 't Goy-Houten : HES & De Graaf Publishers, cop. 2001. - 282 p. ; 25 cm - (Bibliotheca humanistica & reformatiorica ; 60)

Ook verschenen als proefschrift Vrije Universiteit Amsterdam 2001

ISBN 90-6194-099-0 Prijs: € 96,20

In 1562 verscheen van de hand van Calvijn een *Response à un certain Holandois*. Hoewel dat nergens expliciet gezegd wordt, was dit een antwoord op een geschrift van Dirck Volckertszoon Coornhert. Deze had in zijn *Verschooninghe van de roomsche afgoderye* (1560) – een titel die niet van Coornhert zelf afkomstig is – stelling genomen tegen de opvatting van Calvijn en anderen dat een gelovige te allen tijde dient uit te komen voor zijn religieuze overtuiging, ongeacht de consequenties. Aanhangers van Calvijn moeten hem op deze tekst, waarvan tijdens Coornherts leven trouwens geen drukken bekend zijn, geattendeerd hebben. Voor Calvijn was dat aanleiding tot een felle reactie. Het bijzondere van juist deze reactie is dat bekend is tegen welke persoon ze gericht is. Voor alle andere teksten van Calvijn over hetzelfde onderwerp is dat onzeker.

In haar studie schetst Mirjam van Veen een uitvoerig beeld van Calvijns polemieck met wat men de nicodemieten noemde, de mensen die net als de farizeeër Nicodemus niet openlijk voor hun geloof uitkwamen. Een belangrijke vraag in het debat was of hervormingsgezinden, om welke reden ook, nog wel aan roomse ceremonies mochten deelnemen. Aldus kon men bijvoorbeeld in een vijandige omgeving zijn protestantse opvatting verborgen houden.

Na de uiteenzetting over de situatie in Frankrijk, behandelt Van Veen in het tweede deel van haar boek de Nederlanden. Alvorens nader in te gaan op de hier gevoerde polemieck rond de nicodemieten schetst ze een beeld van het religieuze klimaat waarbinnen deze zich afspeelde. Ook in de Nederlanden waren er verschillende participanten aan het debat, maar Coornhert kreeg dus als enige een reactie van Calvijn. Naar zijn *Verschooninghe* gaat dan ook de meeste aandacht uit. Coornherts verzet tegen de strikte opvattingen van Calvijn blijkt samen te hangen met zijn eigen religieuze opvattingen, waarbij uiterlijk religieus ceremonieel slechts een rol van ondergeschikt belang speelde. Voor hem kon het dan ook niet zo zijn dat iemand zichzelf vanwege dergelijke zaken in gevaar zou brengen.

Van Veen haalt met haar studie een relatief onbekend gebleven en vrij vroege tekst van Coornhert voor het voetlicht. Uiteindelijk werd die tekst, die alleen in handschrift circulerend zelfs de aandacht van Calvijn wist te trekken, pas veertig jaar na Coornherts overlijden gepubliceerd, in de *Wercken* (1630). Gelukkig heeft Van Veen de gelegenheid aangegrepen om de tekst nu voor de tweede maal te laten verschijnen. Ze heeft als bijlage een integrale transcriptie opgenomen van het enige overgeleverde handschrift, een door een ander vervaardigd afschrift uit 1572. Jammer dat de titelpagina daar verder helemaal geen melding van maakt.

Anneke C.G. Fleurkens

Les jésuites et le théâtre (1554-1680) : contribution à l'histoire culturelle du monde catholique dans le Saint-Empire romain germanique / Jean-Marie Valentin. Paris : Éditions Desjonquères ; 2001. - 752 + 7 p.
ISBN 2-84321-031-3 Prijs niet opgegeven

In de geschiedenis van het West-Europese drama nemen de activiteiten van de Societas Jesu een opmerkelijke plaats in. Gedurende ongeveer anderhalve eeuw tussen 1550 en 1700 droeg deze katholieke orde via het medium toneel belangrijk bij aan de uitstraling van de Contrareformatie in het Habsburgse rijk. Jean-Marie Valentin, hoogleraar aan de Sorbonne en groot kenner van de materie, bespreekt in een uitvoerige studie de ‘ontwikkelingsgang’ van de jezuïetendrama’s.

Valentin heeft een deel van zijn leven gewijd aan het onderzoek naar het toneel uit de Contrareformatie en de ruim 750 pagina’s die *Les jésuites et le théâtre* telt (zonder een enkele illustratie!), grijpen dan ook meermaals terug op eerdere studies en artikelen. De auteur geeft een encyclopedisch getint overzicht van de periode 1554-1680, dat min of meer thematisch

geordend is en grofweg langs chronologische lijnen verloopt. De thematische accenten zijn ongeveer de volgende. Het eerste gedeelte van het boek gaat in op de inbedding van het jezuïetendrama in het katholieke theologische gedachtegoed, op het pedagogische klimaat aan de scholen waar dit drama geschreven, gelezen en opgevoerd werd, op de relatie met de principes uit de klassieke retorica en op de dramaturgisch-poëtische achtergronden (deel I-IV). Daarna wordt de lens gericht op de verschillende typen drama, zoals tragedie, komedie, moraliteit en martelaarsdrama, en op de theatrale 'festivals', bijvoorbeeld die te München en omgeving tussen 1568 en 1597. De festivals vormen de opmaat voor een nadere beschouwing van een hele reeks auteurs/dramaturgen (o.a. Jacob Gretser en Jacob Bidermann), hun drama's en opvoeringen daarvan, waarbij ook de lijnen van actie en reactie tussen de makers aan de orde komen (deel V-X). Bij dat laatste punt sluipen langzaam de politieke, religieuze en maatschappelijke achtergronden ten tijde van het Habsburgse bewind binnen, die in het laatste deel van het boek meer aandacht krijgen (deel XI-XIV).

Deze samenvatting valt gemakkelijk aan te vullen met andere accenten. Het boek is te karakteriseren als een reeks samenvattende beschouwingen. De rangschikking in delen, hoofdstukken en paragrafen is niet altijd doorzichtig en het zal ook wel zijn redenen hebben dat de auteur het afsluitende gedeelte 'En manière d'épilogue' heeft genoemd. Eerder dan de verdediging van enkele centrale stellingen en de vorming van een alomvattende synthese, gaat het Valentin om tekening van de sfeer en de ontwikkelingen in de wereld van het jezuïetentoneel zoals die te illustreren vallen aan de afzonderlijke ijkpunten uit de geschiedenis. Dat neemt echter niet weg dat over die ontwikkelingsgang een schat aan informatie bijeengebracht is. De beschouwingen bestrijken een uitgestrekt geografisch terrein (Duistland, Oostenrijk, Hongarije, Frankrijk, en in mindere mate Italië en de Lage Landen) en belichten tal van dramatisten en hun makers. Via het register zijn alle afzonderlijke spelden in de hooiberg terug te vinden, zodat het boek ook als naslagwerk zijn diensten kan bewijzen.

Lia van Gemert

De Dagboeken van Anne Frank / Inl. door David Barnouw, Harry Paape en Gerrold van der Stroom / met de samenvatting van het rapport van het Gerechtelijk Laboratorium, opgesteld door Ir. H.J.J. Hardy / Tekstverzorging door David Barnouw en Gerrold van der Stroom. – Vijfde, verbeterde en uitgebreide druk. - Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2001. – 764 p.: ill.; 27,5 cm – Verhaaltjes, en gebeurtenissen uit het Achterhuis; Cady's leven / Anne Frank. – Tekstverzorging en inleiding door Gerrold van der Stroom. – Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2001. – 112 p.: ill.; 27,5 cm
ISBN 90 351 2199 6 Prijs: € 42,77 (voor beide boeken).

In mei 1986 verscheen de wetenschappelijke editie van de *Dagboeken* van Anne Frank. Voor het eerst kregen belangstellende lezers en wetenschappelijke onderzoekers de beschikking over de volledige tekst en alle varianten van de twee overgeleverde versies. Verder bevatte de uitgave annotaties bij de tekst van Anne Frank, enkele informatieve inleidende hoofdstukken en een samenvatting van het fascinerende onderzoek door het Gerechtelijk Laboratorium te Rijswijk naar de echtheid van de dagboeken. De editie werd een groot succes. Alleen al in Nederland werden er enkele tienduizenden exemplaren van verkocht en zij werd integraal vertaald in het Engels, Duits, Frans en Japans. Het moet daarom voor de samenstellers van de editie wel een bijzonder onaangename verrassing zijn geweest toen in 1998 vijf tot dan toe onbekende bladzijden met twee fragmenten van het dagboek opdoken. Ze waren in het bezit van Cornelis Suijk, voormalig directeur van de Anne Frank Stichting. Na een wat onsmakelijke koehandel kocht de Staat der Nederlanden de bladen voor 300.000 dollar. Opvallend genoeg bleef een typisch Nederlandse rel over de hoogte van het bedrag ditmaal uit. En terecht. Het gaat hier om fragmenten van het meest beroemde, het meest gelezen en het meest vertaalde werk uit de Nederlandse literatuur.

Dankzij de aankoop door het Ministerie van OC & W werd het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) in staat gesteld de teruggevonden fragmenten te publiceren. Het instituut heeft er terecht voor gekozen ze op te nemen in een nieuwe, herziene druk van